

УДК 377.36

Ірина Каплун

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті висвітлюється зміст діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю. Визначено, що він охоплює загальні професійні вміння (чітко планувати свою діяльність, співпрацювати та ін.) та спеціальні технічні вміння (планувати, конструювати, проектувати тощо). Охарактеризовано критерії та показники цього компонента структури.

Ключові слова: професійна ідентичність, уміння, навички, діяльнісний компонент.

В статье освещается содержание деятельностного компонента профессиональной идентичности будущих специалистов технического профиля. Определено, что он охватывает общие профессиональные умения (четко планировать свою деятельность, сотрудничать и др.) и специальные технические умения (планировать, конструировать, проектировать и др.). Охарактеризованы критерии и показатели этого компонента структуры.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, умения, навыки, деятельностный компонент.

The article deals with the content of active component of professional identity of future technical specialists. It is determined that the component covers the general professional skills (planning activities, co-working, etc.) and special technical skills (planning, designing, projectioning, etc.). It was characterized the criteria and indicators of this structure component.

Key words: professional identity, ability, skill, active component.

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти, яка затверджена Указом Президента України №347/2002 від 17 квітня 2002 р., одним із пріоритетів визначає необхідність підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукомістких та інформаційних технологій. Тільки фахівці, які спроможні на новаторські пошуки, постійне самовдосконалення, будуть мобільними і конкурентоспроможними на ринку праці.

Вважаємо, що ці вимоги в першу чергу мають бути реалізовані при підготовці кадрів технічного профілю як основної рушійної сили науково-технічного прогресу. Адже, наприклад, машинобудування є основою всієї індустрії і базою для формування різних інженерних напрямів – від земних до космічних; радіотехніку справедливо називають сучасним двигуном прогресу, оскільки вона уможлиблює обмін інформацією з небаченою швидкістю (комп'ютерні та інші інформаційні технології), це найдинамічніша галузь економіки у світі і для більшості країн є стратегічною. Саме такий підхід дасть змогу конкурувати з промислово та економічно розвинутими країнами, кваліфіковано і раціонально використовувати технічні засоби, обладнання, верстати вітчизняного та іноземного виробництва, удосконалювати їх з урахуванням особливостей використання в реальних умовах.

Держава зобов'язана дбати про пріоритетність розвитку технічної освіти, насамперед про якість підготовки кадрів, рівень їхніх знань та придатність до роботи в умовах ринкової економіки. Це актуальне завдання покликані виконати передусім технічні заклади освіти. Нові соціально-економічні відносини вимагають готувати справжніх професіоналів, які досконало володіють комп'ютерною технікою, користуються інтернетом, можуть спілкуватися іноземними мовами, вільно оперувати економічними та фінансовими категоріями, широко ознайомлені з

принципами експортно-імпортних відносин та інвестиційних стосунків, чітко орієнтуються у вимогах міжнародних стандартів до якості продукції, у митно-податковій політиці та законодавстві тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ столітті сформувалася теорія соціальної ідентичності, у межах якої поряд з етнічною, гендерною, релігійною стали виділяти ще й професійну ідентичність. Цей багатогранний феномен досліджували М.М. Абдулаєва, К.О. Альбуханова-Славська, Т.М.Буякас, О.П. Єрмолаєва, Е.Ф. Зеєр, Н.Л. Іванова, А.М. Лукіянчук, А.К.Маркова, Ю.П. Поваренков, Л. Б. Шнейдер та ін. Як педагогічну проблему її розглядали О.О. Волкова, Е.Ф. Зеєр, В.Я. Ляудіс, П.І.Підкасистий, Н.В.Самоукіна, В.О. Сластьонін, С.Д. Смірнов та ін.

Незважаючи на багатогранність підходів, вчені єдині в тому, що: формування професійної ідентичності починається на етапі фахового навчання (В. А. Кенінг, А. М. Лукіянчук, Л. Б. Шнейдер); зазначена якість є невід'ємним компонентом професіоналізму (З. В. Єрмакова); професійна ідентичність розглядається як фактор майбутнього трудового успіху (О. П. Єрмолаєва, А. О. Яшина). Однак усе ще неузгодженими залишаються погляди на компоненти професійної ідентичності, зокрема майбутніх фахівців технічного профілю.

Мета написання статті: визначити та охарактеризувати критерії і показники діяльносного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю.

Виклад основного матеріалу. У результаті сучасних соціально-економічних перетворень у державі спостерігається нестача на підприємствах молодих кваліфікованих кадрів інженерно-технічного профілю. Небажання влаштовуватися на виробництво, особливо державної форми власності, виникає через неprestижність професій цієї сфери, а також низьку заробітну плату, тобто через так звану соціальну і матеріальну недооцінку фахівців технічної галузі. Така ситуація не сприяє формуванню у студентів технічних коледжів професійної ідентичності, яка необхідна для якісної майбутньої трудової діяльності та ефективної реалізації у професії.

М. Шелер констатує, що сучасна людина змінює та удосконалює світ швидше, ніж себе, свою свідомість, а тому не встигає вписатися в цю реальність. Проблема ідентичності виникає як необхідність упорядкування зовнішнього потоку і його узгодження із внутрішніми уявленнями про себе. Усе це перетворює процес пошуку власної ідентичності в неймовірно важке завдання, оскільки людина попадає в ситуацію множини орієнтирів, серед яких потрібно вибрати основний [5, с.40–41].

Вивчаючи професійну ідентичність, учені значно розширили погляди на саме поняття, компоненти, функції, форми та ознаки, що свідчать про її сформованість. Наприклад, професійна ідентичність розуміється як динамічна система, яка формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смыслову сферу та вдосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста [4]; як особистісна диспозиція, що ґрунтується на суб'єктному відчутті причетності до професійної спільноти [1]; як психологічна категорія, яка полягає в усвідомленні своєї належності до певної професії [8, с. 113].

Серед структурних компонентів виділяють такі: змісли та просторово-часові характеристики діяльності, індивідуальні цінності людини, прототипічні професійні образи [7]; зовнішні компоненти (пов'язані з тим, як колеги сприймають і оцінюють фахівця) та внутрішні (процеси самосприйняття і професійної самосвідомості) [6]; когнітивний компонент (судження, думки), емоційний (переживання щодо професійної діяльності), поведінковий (для особистості з розвинутою професійною ідентичністю притаманні цілеспрямованість, рішучість, відповідальність, наполегливість, принциповість тощо) [3].

Дефінітивний аналіз зазначеного феномена дає нам змогу виділити три основних компоненти професійної ідентичності фахівців технічного профілю: 1) когнітивний; 2) емоційно-ціннісний; 3) діяльносний.

Важливу роль у процесі формування цілісного образу майбутнього фахівця, на нашу думку, відіграє діяльносний компонент професійної ідентичності. Він є дієвим виявом її змісту, адже поведінка студента, спрямована на реалізацію себе як професіонала та вдосконалення

особистісних якостей, умінь і навичок. Для майбутніх фахівців технічного профілю критеріями діяльнісного компонента вважаємо *загальні професійні вміння та спеціальні технічні вміння* (табл. 1).

Таблиця 1.

Характеристика діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю

<i>Назва компонента</i>	<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
Діяльнісний компонент	<ul style="list-style-type: none"> загальні професійні вміння 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Усвідомлювати і передбачати наслідки своїх дій та подій</i> 2. <i>Чітко планувати свою діяльність</i> 3. <i>Учитись на помилках</i> 4. <i>Співпрацювати</i>
	<ul style="list-style-type: none"> спеціальні технічні вміння 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Планувати роботу ділянки</i> 2. <i>Обирати матеріали чи необхідне устаткування</i> 3. <i>Конструювати, діагностувати, обслуговувати та ремонтувати</i> 4. <i>Проектувати технологічні процеси</i> 5. <i>Читати креслення і будувати схеми</i>

Слід зазначити, що більшість студентів технічних коледжів перебувають у юнацькому віці. У цей час відбувається становлення соціально-психологічної незалежності в поведінці, моральних судженнях, громадянсько-політичних та професійних поглядах і вчинках, матеріальному і фінансовому самозабезпеченні. Юнацький період пов'язаний з усвідомленням багатьох незрозумілих раніше суперечностей: між нормами моралі і вчинками інших, між ідеалами і реальністю, між здібностями, можливостями та визнанням людей, між соціальними цінностями і реальністю життя [2, с. 335].

Для формування цілісності майбутнього фахівця всі аспекти професійної праці, уключаючи особисті якості, вміння і навички, на нашу думку, є взаємопов'язаними і важливими. Тому одним із критеріїв діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю ми визначили *загальні професійні вміння*. Розглянемо їх детальніше.

Усвідомлювати і передбачати наслідки своїх дій та подій. Ідеться про відповідальність майбутнього фахівця. Це вміння керувати особистою поведінкою, не даючи волі ірраціональним пристрастям. Моральна відповідальність передбачає здатність прогнозувати наслідки кожного свого вчинку і прагнення запобігти можливому негативному розвитку подій у виробничому середовищі.

Чітко планувати свою діяльність. У сучасних ринкових умовах фахівці не можуть домогтися стабільного успіху, якщо не будуть чітко й ефективно планувати свою діяльність, постійно збирати й акумулювати інформацію про стан професійної галузі, конкурентність, власні перспективи і можливості. Щоб реалізувати себе в житті, треба вміти швидко приймати правильні рішення і без зволікання братися за їхнє втілення. Для цього потрібно навчитися правильно визначати пріоритети, знати, яким має бути кінцевий результат і скласти покроковий план дій.

Учитися на помилках. Усі люди схильні робити помилки. Вони гартують, учать аналізувати свої дії, готують до правильних рішень. Ми допускаємо, що часто саме особисті помилки можуть сформувати хороший досвід фахівця, однак лише при самостійному їх вирішенні.

Співпрацювати – це вміння бачити в іншій людині не об'єкт управління, а суб'єкт, з яким здійснюється взаємодія; іти назустріч іншим, легко встановлювати з ними відносини; це

здатність до відкритих професійних стосунків. Співпраці сприяє сформована здатність бачити ситуацію очима іншої людини, тобто подумки посісти місце партнера по спілкуванню. Завдяки такому вмінню людина може пристосуватися до законів, звичаїв, ідеалів і потреб професійної групи. Команди, які працюють спільно, можуть отримати більше ресурсів, визнання і винагород.

Особливість юнацького віку полягає також у швидкому розвитку спеціальних здібностей, формування яких зумовлене характером і спрямованістю фахового навчання. Розглянемо другий критерій діяльнісного компонента професійної ідентичності – *спеціальні вміння* майбутнього фахівця технічного профілю.

Уміння планувати роботу дільниці охоплює такі вміння: накреслити план (механічної, слюсарної, електромонтажної) дільниці або розробити локальну мережу (навчального закладу, фірми тощо); розставити обладнання для виконання технології виготовлення деталі, ремонту автомобіля тощо.

Уміння обирати матеріали чи необхідне устаткування – означає безпомилково розпізнавати матеріали, що використовуються для деталей машин; обирати способи виготовлення їх заготовок. Важливим є вміння підбирати необхідний матеріал для майбутньої деталі, яка увійде у склад вузла механізму чи високоточного приладу. Цей вибір залежить від фізичних, хімічних, механічних, технологічних властивостей матеріалу, але при цьому враховують також і взаємодію деталі з іншими елементами машини. У Технічному коледжі ТНТУ ім. І. Пулюя на розв'язання цих завдань спрямований зміст навчальної дисципліни «Технологія конструкційних матеріалів». Оволодіти зазначеними вміннями можна в навчальних лабораторіях коледжу.

Уміння конструювати, діагностувати, обслуговувати та ремонтувати. Професії технічного профілю пов'язані з проектуванням, виробництвом, діагностикою, обслуговуванням та ремонтом різноманітної апаратури і приладів. Наприклад, уже давно невід'ємною частиною обробки та систематизування інформації є комп'ютерні технології. Тому важливими є вміння обслуговувати такі системи і мережі.

Найбільш складний етап роботи – технічна діагностика апаратів, виявлення основних причин несправностей і визначення способів послідовності їх усунення, підбір необхідного інструменту, деталей, матеріалів, обладнання. Для техніків-механіків – це ще й уміння аналізувати причини завчасного повернення автомобілів з лінії, передчасного виходу з ладу шин, перевитрати паливно-мастильних матеріалів; постійно контролювати правильність технічної експлуатації автомобілів.

Для розвитку зазначених умінь для студентів Технічного коледжу ТНТУ ім. І. Пулюя додатково працюють гуртки з ремонту радіоприймальної та телевізійної апаратури, з програмування мікроконтролерів, з ремонту та технічного обслуговування автомобілів.

Проектувати технологічні процеси – це вміння проаналізувати існуючі технології та запропонувати шляхи їх удосконалення, щоб бути конкурентоспроможними товаровиробниками. Наприклад, у зв'язку із мінливими потребами ринку постійно змінюється форма виробів, яка робить актуальними питання підбору належного інструменту для їх обробки та потребує нового технологічного процесу, нового програмного забезпечення чи іншої розстановки обладнання тощо.

Організувати технічне виробництво означає врахувати два аспекти: перший – це вміння проаналізувати проектні рішення, визначити капіталовкладення у проект, прибуток від запропонованих нововведень, рентабельність т. ін. (економічний аспект); другий – уміння розрахувати певні параметри охорони праці (наприклад, заземлення, освітлення, шум, забруднення, мінімальна площа, провітрюваність), оскільки, якими б вагомими не були трудові здобутки, вони не можуть компенсувати людині втраченого здоров'я, а тим більше життя. Це вміння дасть змогу студентам оцінити безпеку обладнання і технологічного процесу, вибрати відповідні засоби захисту і правильно організувати роботу на дільниці, у майстерні чи на підприємстві.

Професор С. Є. Ячин вважає, що русло інженерного проектування у XXI столітті набагато більше задається економічними, екологічними, культурними, політичними реаліями, ніж

природно-науковими законами [9, с. 21].

Читати креслення. Із кваліфікацією техника-технолога невід'ємно пов'язане вміння читати креслення і технічно мислити. На першому щаблі навчання це завдання вирішує навчальний предмет «Нарисна геометрія та інженерна графіка». Вона належить до дисциплін, що складають основу інженерно-технічної освіти. У сучасних умовах креслення є міжнародною мовою спілкування, засобом ущільненого запису інформації.

У Технічному коледжі ТНТУ ім. І. Пулюя для оволодіння професійними вміннями і навичками, наприклад, за спеціальністю 5.05050302 «Обробка матеріалів на верстатах та автоматичних лініях», є дві майстерні – механічна і слюсарна з діючим обладнанням на 28 робочих місць. Окрім цього, студенти мають можливість підвищувати фаховий рівень на діючих підприємствах Тернополя і західного регіону під час проходження виробничих практик. Для спеціальності 5.07010602 «Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів» створено сучасну станцію технічного обслуговування з найновішим обладнанням, а також слюсарну та механічну майстерні, встановлено діагностичне обладнання для сучасних систем живлення інжекторних двигунів і автомобіль для діагностики тощо. Отже, технічні коледжі надають широкі можливості для розвитку спеціальних умінь і навичок студентів.

Висновки. Діяльнісний компонент характеризує майбутнього спеціаліста технічного профілю як творця, дослідника, конструктора. Для фахівців технічного профілю критеріями діяльнісного компонента професійної ідентичності будуть такі: загальні професійні вміння – усвідомлювати й передбачати наслідки своїх дій та подій, чітко планувати свою діяльність, учитися на помилках, співпрацювати, бачити ситуацію очима іншої людини; спеціальні технічні вміння – планувати роботу ремонтної дільниці; безпомилково обирати матеріали для виготовлення технічних деталей (для техніків та механіків) чи необхідне електротехнічне устаткування (для радіотехніків); конструювати, діагностувати, обслуговувати та ремонтувати сучасну побутову та промислову електрорадіоапаратуру; проектувати прогресивні технологічні процеси виготовлення деталей та їх збирання з використанням електронно-обчислювальної техніки, організувати виробництво (проводити розрахунки); читати креслення і будувати схеми.

У подальшому вивчення потребують педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Н.О. Особливості професійної ідентичності студентів психологічного факультету / Н.О. Антонова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Т. XI. – Ч. 4. – К., 2009. – С. 16–28.
2. Галіян І. М. Психодіагностика : навч. посібник для студ. вузів / І. М. Галіян. – К. : Академвидав, 2009. – 464 с.
3. Єгорова Є. В. Феномен професійної ідентичності : психологічний аналіз / Є. В. Єгорова // Вісник Черкаського університету. – 2002. – Вип. 43. – С. 70–73.
4. Лукіячук А. М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації педагогічного профілю / А. М. Лукіячук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2lukiyanchuk/lukiyanchuk.htm
5. Смирнова А. Г., Киселев І. Ю. Идентичность в меняющемся мире : учеб. пособие / науч. ред. проф. В. Е. Семенов. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 2002. – 300 с.
6. Хамитова І. Ю. Развитие профессиональной идентичности консультанта / І. Ю. Хамитова // Семейная психология и семейная терапия. – 1999. – № 3. – С. 84–98.
7. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : структура, генезис и условия становления : автореф. дис. на соиск. уч. степ. д-ра психол. наук : спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / Л. Б. Шнейдер. – М., 2001. – 41 с.
8. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : теория, эксперимент, тренинг / Л. Б. Шнейдер. – М. : МПСИ, 2004. – 600 с.

9. Ячин С. Инновации и задачи подготовки инженера / С. Е. Ячин // Alma Mater. – 1993. – №3. – С. 21–23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Каплун Ірина Василівна – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Надійшла до друку 13.12.2012 р.